

Forráselemzés 1.

Irodalom

Szabó Imre református lelkész naplója – részletek

„Október 16. hétfő – Reggel 6-1/2 7-kor puskalövésekre és robbanásszerű dőrejekre ébredtünk. Hét órára felkészülve tudakozódni kezdtünk, mi történt. Senki semmi biztosat nem tudott mondani. [...] Az egész nap bizonytalanságban telt el. Egymás után jelentkeztek az áttértek telefonon vagy személyesen, megrémülve, hogy újra elkezdődött az üldözés. Elmondták, hogy az elmúlt éjszaka már sokakat összetereletek, és a deportálás megkezdődött. Révészné jön, és Surányi Lenke szülei, és Lenke befogadását kéri. Preussék is ide akarnak jönni. Lenn az irodában két hölgy és még mások is. Lenkéék este ötkor megjönnek. A toronyszobába akarom őket tenni, de aztán ott tartom a férfiszobában őket. Nem szabad őket elküldenem. Felmerül a gyanú és az aggodalom, hogy Jánosi feljelent [Jánosi Rezső, a fasori egyházi, nyilas párttag volt. Szabó Éva]. Nem törődöm vele. Híre jön, hogy este hat után nem szabad az utcára kimenni. Este nyolckor lefekszem, semmit nem csináltam, mégis nagyon fáradt vagyok. Semmit nem tudunk. Ekkor jött a rádióüzenet, hogy Szálasí átvette a hatalmat. Miniszterelnök lett, kormányt nevezett ki. Majd jött az értesítés, hogy a kormányzó úr lemondott és Szálasinak adta át a hatalmat. Nem hittük. A zűrzavar még nagyobb. Semmit nem hallok Bogláról, feleségemről, Ágiról és Pirkóról. Szegények, talán jobb, hogy nincsenek Pesten.”

(Id. kiad., 71–72.)

„Október 18. szerda – [...] Hazaérve az első hír az volt, hogy a zsidó-keresztény házastársaknak szét kell válni és a zsidó félnek be kell mennie a csillagos házba; semmi kivételezés nem érvényes, és egy sereg rémült ember várt rám. A másik hír, hogy Preussné és két lánya, mikor értük mentek a nyilas emberek és katonák, a lépcsőházban, mikor levitték őket, megmérgezték magukat és meghaltak kedd reggel vagy szerdán. Egész éjjel alig aludtam, az út vissza megviselt, és este későig nem tudtam lefeküdni. A harmadik hír volt, hogy az oroszok az összes kárpáti hágókon átjöttek és 50 km mélységben nyomultak be. A telefon is újból és újból csengett. A terrorisztikus hangulat arra indított, hogy Surányiékat visszatanácsoljam a zsidóházba. Rettenetes, hogy jót tenni bűnnek tulajdonítják, és a halál vagy a brutalizálás elől megmenteni árulásnak és gonosztettnek minősül.”

(Id. kiad., 73–74.)

„Pénteken, 20-án reggel, felkelve 7 órakor, ½8-kor az utcán látom, hogy a Király utcában egyes házak előtt embercsoportok állnak. Közelebről látom, hogy 16-60 közötti, csak férfinemű zsidók. Jól felöltözve, egy csomaggal a kezükben vagy hátukon, már útra készen állnak. Munkaszolgálatra hívták be őket. Délután a lakásán kerestem fel Preuss Ernőt. Kékvéres aláfutásokkal a szemén, arcán, összetörve találtam. Elmondta felesége és két lánya öngyilkosságát a lépcsőházban – míg őt a szobába visszahívták és rettenetesen megverték. Szegények, ma is élnének, ha meg nem rettennek. Júniusban már egyszer letétettem velük a mérget. De úgy el voltak szánva és úgy félték a brutalizálástól, hogy nem bírták tovább. Konfirmandusaim voltak, legbuzgóbb templombajárók. Egy héttel előbb örömmel jelentették, hogy kormányzói mentesítést kaptak. Hétfőn, 16-án du. telefonált Preuss E., hogy családja hozzám jöhetne-e. Surányiék akkor már nálam voltak. Nem hozhattam magamhoz. Este 7-kor telefonáltam nekik. Akkor már a kapu a csillagos házakon zárva volt, nem jöhettek ki. Ha beszélni tudtam volna velük, talán életben maradnak.”

(Id. kiad., 74.)

„December 11. [...] A magam személyes életében a svéd védettség alatt lévő gyermekotthonok megszervezése állt a középpontban, melyet a nyilasoktól való félelem fékezett, zavart és sokszor megrontott. A felszámolás alatt lévő hadikórház felszerelésének az otthonok céljaira való megszerzése és megtartása töltötte ki időmet, heteken át párhuzamosan. 150 ágyat és mintegy 200 matracot szereztem a kórházparancsnoktól, melyből 50 ágyat és 100 matracot a skót misszióba, 20 ágyat és 40 matracot a Konventre küldtem. 12 matracot a Bethesdába. A Juliannában maradt 70 ágy és sok matrac – melyet aztán egy napon egy százados mind elvitetett. Az otthont így csak november vége felé nyithattuk meg. Nehezítette, hogy a svédek nem adtak élelmet. Sok felnőtt zsidó vagy áttért lopakodott be. És magunk is aggodalmaskodtunk, hogy nem származik-e ebből baj a nyilasoknál. [...] Hives úr elfogatása is sokban hátráltatott, meg a nálam menedéket talált négy személy, és a naponkint bújtatásért esdeklők egész sora.”

(Id. kiad., 79–80.)

Kiadása: Szabó Imre, *Ég, de meg nem emésztetik. Naplók 1914–1954*, Budapest, Budahegyvidéki Református Egyházközség, 2001.

Forráselemzés 2.

Szakirodalom

A Világ Igazai

Szabó Imre, Szabó Imréné (Tamás Éva), Szabó Éva

Szabó Imrét 1914-ben avatták református lelkésszé. 1922 és 1952 között a budapesti fasori templom lelkipásztora volt a Vilma királynő út 5–7-ben.

Feleségével, Szabóné Tamás Évával, és legidősebb lányukkal, Szabó Évával, a templom melletti Julianna Iskolában gyermekotthont létesített átkeresztelkedett és árván maradt zsidó gyerekek számára. Körülbelül negyven gyermek élt az otthonban. Rajtuk kívül Szabóék a lakásukon, a lelkészségen és a templomtoronyban is bújtattak gyermekeket.

Szabóék mentették meg például a tizenegy éves Frenkel Andort, és hétéves húgát, Mártát. Apjukat munkaszolgálatosként a keleti frontra vitték, anyjukat pedig nyilasok hurcolták el egy csillagos házból, a Bezerédi utca 4-ből, 1944. november 10-én. Egy ismerős a két gyereket egy Pozsonyi úti védett házba vitte, a nyilasok azonban e házból a pesti gettóba hurcolták a zsidókat. A két Frenkel gyerek megszökött a gettóból, és anyjuk legjobb barátnőjéhez, a református Ráczevy-Eötvös Sándornéhoz fordult segítségért. Ráczevy-Eötvösnének magának is volt ugyan öt gyermeke, de befogadta és elbújtatta a két Frenkel gyereket a ház egy másik lakásában, majd később a Szabó tiszteletes által vezetett gyermekotthonba vitte őket. Az iskolában Szabó Éva gondoskodott a gyermekekről, és a diakonisszák segítségével tanította őket.

A felszabadulás után Szabó tiszteletes a templomban bejelentette, hogy a gyülekezet tagjai örökbe fogadhatnak zsidó árvákat. Frenkel Mártát 1945 februárjában a gyermektelen Kovács Józsefék fogadták magukhoz. Márta kapcsolatban maradt Szabó Évával, akivel később is levelezett. Frenkel Andort nagynénjük, Weiszné Frenkel Margit, és férje, Weisz Dezső vitte el az otthonból 1945 márciusában. Egy idő után Márta is Weiszekhez ment Kovácséktól.

A gyermekotthoni munka mellett Szabó Éva rendszeresen kijárt a Nyugati pályaudvarra, ahová folyamatosan érkeztek erdélyi menekülteket szállító vonatok. A menekültek között zsidók is voltak, mások mellett szökött munkaszolgálatosok. Szabó Éva feladata volt, hogy kiállítsa az erdélyi menekültek számára az ún. menekültigazolványt. Ilyen okmányt aztán minden menekülőnek adott. A mentőakció egészét Dobos Károly, a fasori gyülekezet másik lelkésze irányította.

Szabó Imre 1914 és 1954 között vezetett naplóját 2001-ben kiadták *Ég, de meg nem emésztetik* címmel.

Szabó Imrét és feleségét, Szabó Imréné Tamás Évát, valamint lányukat, Szabó Évát a Yad Vashem 2003. április 29-én A Világ Igaza kitüntetésben részesítette.

Kiadása: *A Világ Igazai Magyarországon a második világháború alatt*, szerk. Frojimovics Kinga–Molnár Judit, Budapest, Balassi–Jeruzsálem, Yad Vashem, 2009, 354–355.

Forráselemzés 3/A

Levéltári forrás

Több kaposvári lakos folyamodása a zsidók szigorúbb elkülönítéséért

Kaposvár, 1944. május 3.

Alispán Úr!

Alulírott Dr. F. István, T. László, S. Anna, P. János, E. Józsefné és K. József, tisztelettel kérjük, hogy panaszunknak helyt adni és a város polgármesterét határozatilag kötelezni szíveskedjék arra, hogy a Szántó laktanyának a Rippl-Rónai utcai oldalát is a zsidók egy helybe telepítéséül jelöljék meg.

Rövid úton ugyanis arról értesültünk, hogy a város ennek az épülettömbnek a Rippl-Rónai utcai oldalát nem jelölte ki a zsidók lakóhelyéül, jóllehet ez az épület szervesen összefügg a kijelölt épülettömbbel, amennyiben az elkülönítést végrehajtani sehogy sem lehet, mert mind a két épületrésznek közös udvara, közös óvóhelye, közös mosókonyhája, közös faháza stb. van.

Keresztényi mivoltunkban sértetteknek és megalázottaknak érezzük magunkat, miért is a sérelem sürgős orvoslását tisztelettel kérjük.

A fent nevezettek megbízásából

Dr. F. István

Kiadása: *Emlékezz! Válogatott levéltári források a magyarországi zsidóság üldöztetésének történetéhez, 1938–1945*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2004, 96.

Forráselemzés 3/B

Levéltári forrás

Folyamodvány egy elkobzott szikvízgyár kiutalásáért

Sátoraljaújhely, 1944. május 12.

Sátoraljaújhely megyei város Polgármesteri Hivatala mint I. fokú Iparhatóság

A zsidótörvény végrehajtása folytán Schönfeld Adolf sátoraljaújhelyi, Andrassy u. 44. sz. alatti házban lévő szódavízgyártási iparjogosultsága bevonatott, gyára zár alá vétetett. Ennek folytán tisztelettel mint hadirokkant, tartalékos honvédtizedes, sátoraljaújhelyi lakos kérem, hogy [a] szódavízgyárat úgy, ahogy ma az áll, üvegkészletével, gyári gépezetével, kihordókocsijával, lovával nékem méltányos áron kiutalni, s a szódavízgyártásra az iparjogosultságot megadni szíveskedjék. 47 éves, őskeresztény, testileg alkalmas, erkölcsileg kifogástalan, sátoraljaújhelyi illetőségű és lakos, régi adófizető, magyar állampolgár vagyok. Végigharcoltam az első világháborút, a Károly-csapatkeresztet, sebesülési érmet, tizedesi rendfokozatot érdemeltem ki. Részt vettem a háború után a nemzetvédelmi mozgalmakban, és a nemzetvédelmi kereszt tulajdonosa vagyok. Ezenfelül részt vettem a felvidéki, kelet-magyarországi és erdélyi rendkívüli fegyvergyakorlatokon. Mindezek alapján a szódavízgyártás jogának megszerzését kérem.

Mély tisztelettel:

Trokán János hadirokkant, tartalékos honvéd tizedes, Károly-csapatkereszt és nemzetvédelmi kereszt tulajdonosa, sátoraljaújhelyi lakos

Kiadása: *Emlékezz! Válogatott levéltári források a magyarországi zsidóság üldöztetésének történetéhez, 1938–1945*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2004, 105.

Forráselemzés 3/C

Levéltári forrás

Belügyminiszteri rendelet a zsinagógákról

Budapest, 1944. június 3.

Szabolcs vármegye alispánja

Tárgy: Zsinagógák anyagának felhasználása

Valamennyi Főszolgabíró úrnak, Polgármester úrnak

Székhelyeiken

A m. kir. Belügyminiszter Úr 31 453/944. XXI. res. számú rendeletét tudomásulvétel és megfelelő további eljárás végett másolatban kiadom

Kiadvány hitelül: Borbély Sándor Dr. s. k. alispán

Másolat: Több alispán bejelentéséből tudomásomra jutott, hogy azokban a községekben, amelyekből a zsidóságot már kiköltöztették, a rendeltetésüket veszített zsinagógák hasznosítása tekintetében a legkülönfélébb tervek vetődtek fel. Így különösképp olyan tervek merültek fel, hogy a kérdéses zsinagógák – megfelelő átalakítással – kultúrház, mozgófényképszínház, könyvtárhelyiség és más hasonló célokra vétessenek használatba. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban a következőkről értesítem Alispán/Polgármester Urat. A zsinagógáknak mint vallás gyakorlására szánt helyiségnek a fenti célokra történő felhasználását valláserkölcsei szempontokból is megengedhetetlennek tartom. Ha a szóban forgó, használaton kívüli zsinagógák tekintetében építésrendőri és közbiztonsági okokból kívánatosnak látszik, az elsőfokú építésrendőri hatóság rendelje el lebontásukat. Ilyen intézkedés esetében azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy a zsinagógákból kikerülő bontási anyag egyfelől szoros zár alá tartozó zsidó vagyon, másfelől pedig a mai viszonyok között anyaggazdálkodási szempontból értékes építési anyag. Éppen ezért a zsinagógák lebontásának elrendelése esetében a lebontás elrendelését, valamint az így nyert anyagot nem és mennyiség szerint részletezve a M. Kir. Pénzügyigazgatóságnak

be kell jelenteni és addig is, amíg a bontási anyag felhasználása tárgyában rendelkezés nem történik, gondoskodni kell az anyag megfelelő biztos eltárolásáról.

A miniszter helyett

Endre s. k. államtitkár

Kiadása: *Emlékezz! Válogatott levéltári források a magyarországi zsidóság üldöztetésének történetéhez, 1938–1945*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2004, 146–147.